

Europa Centrală

Compilat de echipa editorială

Primele mențiuni | Slovacia, Boemia și Moravia | Ungaria Centrală și Transilvania | Profesii | Cei în afara legii și contribuabili

➤ *Destinul romilor în Europa Centrală, între sosirea lor și secolul al XVIII-lea, a fost foarte mult influențat de nenumărate războaie și răsturnări politice survenite în regiune, mai ales – conflictul permanent între Imperiul Otoman și Sfântul Imperiu Roman. Până la sfârșitul secolului al XVII-lea, perioadă în care turcii încep să se retragă repede, după bătălia de la Viena, în 1683, romii din teritoriile ungurești se confruntă cu două politici diferite. Sub regimul otoman, calitățile lor de meșteșugari și muzicanți erau foarte apreciate. În zonele controlate de Habsburgi, abia sunt tolerați. Totuși, în unele regiuni și, mai ales, în comitatele Ungariei Occidentale limitrofe teritoriilor Coroanei Habsburgilor, aceste două atitudini coexistă, ceea ce îi expune pe „țigani” la condiții – în mod constant – schimbătoare.*

INTRODUCERE

Mai mult decât o entitate fizică, „Europa Centrală” este un concept legat de o istorie comună. Ea înglobează, ca nucleu, teritoriul Austriei, Croației, Republicii Cehe, Ungariei, Slovaciei și Sloveniei moderne, precum și vechile regiuni austro-ungare Bucovina, Galiția, Transilvania și Voivodina, respectiv Germania, Polonia și Elveția ca periferie. În fișa de față, termenul de „Europa Centrală” desemnează doar regiunile din prima categorie. (Ilustr.1)

PRIMELE MENȚIUNI

În privința teritoriilor cehe, unii specialiști sugerează că romii ar fi venit aici de la mijlocul secolului al XIII-lea. Totuși, cea mai mare parte a autorilor susține că debutul apariției s-a făcut în cursul celei de a doua jumătăți a secolului al XIV-lea, în virtutea creșterii numărului

de referiri la „țigani” în registrele locale ale zonelor slovace ale Regatului Ungariei. Satul Ciganvaja a fost fondat în această zonă în 1388 și mai multe familii care locuiau acolo încep în curând să folosească cuvântul „cigany” sau „cigan”. În 1399, certificatul execuțiilor seniorilor Rozmberk în Boemia de Sud menționează prezența, într-o bandă de hoți, în afara mai multor germani, „a unui oarecare țigan - grajdarul Andrew”. Dis-

punem, de asemenea, de dovezi atestând, din anii 1370, prezența romilor la Zagreb (Zagrab), capitala Croației, foarte legată de Ungaria în epocă.

Prima dovadă incontestabilă a prezenței romilor în Ungaria urcă la 1416, an în care câteva documente atestă că, în orașul Brașov din Transilvania, existau oameni care dădeau bani și hrană „domnului Emaus din Egipt și celor 120 de însoțitori ai săi”. Regele Sigismund

Din edictul regelui Matei Corvin, datat 1476:

„Noi avem motive pentru a ne exprima punctul de vedere asupra plângerilor care ne-au fost adresate de către cetățenii din orașul Cibin. Voi, oamenii voștri și partizanii voștri, chemați-vă oamenii care s-au instalat sub cetatea acestei localități și care lucrează ca zilieri – „czigani” sau egiptenii, dacă judecăm după o parte dintre celelalte edicte ale noastre. Noi am poruncit primarului acestei comune

să nu se atingă nici de persoana lor, nici de bunurile lor și să se abțină de a rechiziționa (pentru o sarcină oarecare sau datorie - orice ar fi) (...) Prin urmare, noi îi vom sustrage puterii și jurisdicției voastre și servitorilor voștri. Vă cerem deci, expres, ca unor supuși loiali, să nu deranjați, să nu răniți și să nu rechiziționați pe „țigani” susmenționați și să interziceți orice fapte de acest fel (...)”

Ilustr.2 (extras din Cerenkov / Laederich 2004, S.97)-

EIAU OBICEIUL DE A DUCE O VIAȚĂ FOARTE DURĂ

Contele palatin (guvernator imperial) al Ungariei regale, Gyorgy Thurzo, a acordat un permis remarcabil de liberă trecere, în 1616. Acest document menționează mai ales, pe voievodul Franciscus și escorta sa, prezentați ca „furnizori de servicii - armatei” (în așa fel încât, autoritățile aveau un interes particular de a-i păstra), dar documentul conține și un apel general la o mai bună înțelegere a situației critice a „țiganilor”:

„În timp ce păsările cerului au un cuib, vulpile – vizuini, lupii – culcușuri, iar lei și urși – bârlogurile lor, pe când fiecare animal are o locuință proprie, rasa egipteană copleșită pe care noi o numim „czingaros” merită, incontestabil, mila noastră (chiar neștiind dacă

acest destin este rezultatul tiraniei unui faraon crud sau o lovitură a sorții). În virtutea cutumei lor străvechi, ei obișnuiesc să ducă o viață foarte dură, pe câmp și lângă mlaștini, lângă orașe, sub corturi destrămate. Astfel, tineri și bătrâni, adolescenți sau copii ai acestei rase au învățat, în afara protecției unui adevărat acoperiș, să îndure ploaia, frigul și căldura intensă; ei nu au moștenit nimic pe Pământul acesta, nu caută să locuiască în orașe, în locuri puternice, în sate sau locuințe princiare, ci răătăcesc mereu, fără a se putea odihni vreodată, în liniște, undeva, lipsiți de bogății și de ambiții, dar se mulțumesc zi de zi și oră de oră să caute, doar sub cerul liber, hrană și haine pe care le plătesc din munca mâinilor lor, folosind nicovale, foale, ciocane și clești.”

Ilustr.3(extras din Fraser 1992, p.155; citat după versiunea latină din H.M.G.Grellmann „Historischer Versuch uber die Zigeuner „-lucrare din 1787)

I (1387 – 1437) - care-și asumă de facto sarcina împăratului Sfântului Imperiu Roman – acordă unor grupuri de „țigani” permise de călătorie în 1417 și 1423. Primul grup a beneficiat, se pare, de o călătorie gratuită, în măsura în care romii își petrecuseră o parte din timp în Imperiul Otoman și aveau importante informații militare despre turci. Acest grup ar fi traversat apoi Boemia, pentru a ajunge în Europa de Vest. Al doilea permis, acordat de Sigismund în 1423, i-a fost dat unui șef numit Ladislau și escortei sale.

SLOVACIA, BOEMIA ȘI MORAVIA

Romii instalați în Slovacia munceau ca muzicanți sau prelucrători de metale; mulți dintre ei au servit în armatele regilor unguri. La sfârșitul secolului al XV-lea, registrele ungurești menționează, de mai multe ori, trupe de „țigani” și chiar aceste trupe au fost utilizate în conflictele care au zguduit Slovacia în secolul următor.

O politică „antițigănească” apare în Slovacia, după victoria turcilor contra ungarilor, lângă Mohacs, în 1526. Unele elemente ale acestei atitudini fuseseră

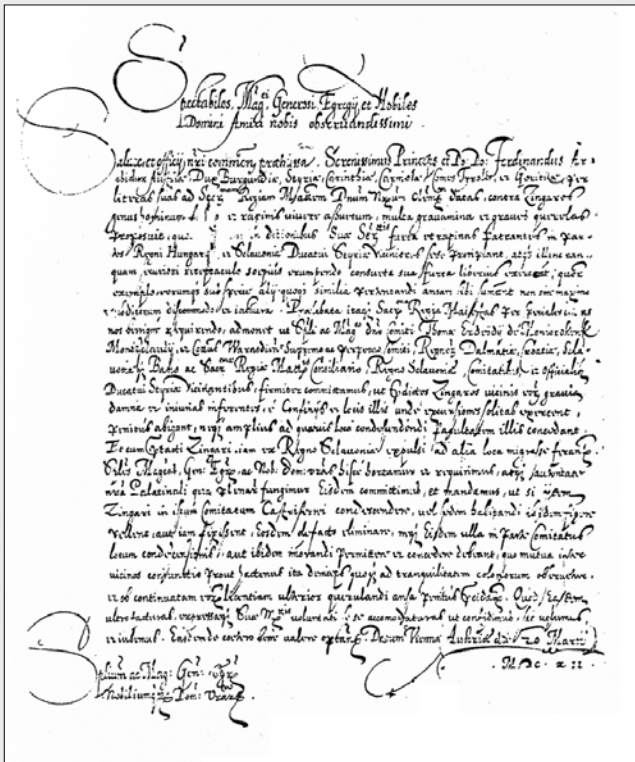
deja percepute în cursul secolului precedent, atunci când slovacii începuseră să-i bănuiască pe „țigani” că-i spionau pentru tătari. Frica de turci – care, după cucerirea Budei, în 1541, pun mâna pe Ungaria centrală – întărește sentimentul „antițigănesc” în teritoriile din nordul și din vestul Ungariei, controlate de Habsburgi. Romii din Slovacia, sedentari sau nomazi, sunt, de-acum încolo, din ce în ce mai separați de țărani slovaci și unguri, iar „țigani” nou-veniți sunt cantonați la periferia orașelor și satelor. Mai mult, influența în creștere a ghildelor permite ca prelucrătorii de metale romi să fie ținuți la distanță de sectoarele profitabile ale prelucrării metalelor.

După cucerirea Ungariei Centrale de către turci, trei entități statale separate au fost constituite în 1541-1542. Slovacia și Ungaria Occidentală, rebotezate „Ungaria regală” sunt sub autoritatea Habsburgilor, în timp ce Ungaria Centrală, numită „maghiară” este sub control otoman direct. Turcii creează și un stat fantoșă: Transilvania. Pentru romi, această situație este sinonimă cu politicile de inegalitate. În mod special, romii din Ungaria regală sunt victimele expulzării. Rigoarea acestor politici depinde, desi-

gur, de seniorii locali: unii apreciază și țin să conserve talentele romilor, în timp ce alții nu fac nimic în acest sens.

În Moravia și Boemia, o legislație „antițigănească” este promulgată începând din 1538. Aparent, în 1556, resentimentul față de romi explodează și guvernul este forțat să acționeze, interzicând „să fie înecați femeii și copiii romi”. În același timp, totuși, registrele locale indică faptul că pomenile și scrisorile de recomandare au fost acordate „țiganilor” prin consilii municipale și că alți romi continuau să călătorească pe teritoriile cehe.

Războiul de Treizeci de ani (1618 - 1648) nu face decât să amplifice resentimentele față de romi. Foamea, epidemiile și luptele fac ravagii în Boemia și Moravia. Această situație incită numeroși romi - dintre care unii locuiesc în alte zone ale Europei – să fugă în Slovacia, care își întărește măsurile ostile față de cei nou-veniți. Legea interzice „țiganilor” slovaci să ducă o viață nomadă, dar aceștia nu au de ales, datorită situației lor economice. Începând din 1697, împărații promulgă edicte din ce în ce mai severe, care prevedeau că „țigani” sunt declarați *vogesfrei* (în afara legii), tratați „cu cea mai mare

CONDIȚII SCHIMBĂTOARE

Situația „țiganilor” în Ungaria Occidentală variază după comitatul de unde vin. De exemplu, comitatele Batthyany, fondate pe Nemet-ujvar (astăzi Güssing în Burgenlandul austriac) nu alimentau nicio prejudecată contra romilor și, în 1664 și 1667, un oarecare număr de corturi „țigănești” s-au stabilit în regiune. Spre deosebire de Batthyany, care-i susțin pe turci, cei din familiile Eszterhazy s-au afiliat Habsburgilor și au încercat să-i vâneze pe „țigani” din teritoriile lor. Prin urmare, mulți romi pleacă spre sud pentru a ajunge în comitatul Batthyany.

Atitudinile diverse, după țări, reflectă adesea foarte prost politicile generale cerute de instanța supremă, adică împăratul sau regele. Un suveran va avea adesea tendința de a promulga un edict pentru a potoli sentimentele „antițigănești” ale populației sedentare, neglijând – chiar ignorând – faptul că mulți romi practică meserii manuale de o importanță considerabilă pentru comitatele lor.

Ilustr.5 (vezi Mayerhofer,1988,pag.18)

Ilustr.4

Scrisoarea lui Gyorgy Thurzo din 1612

(extras din Mayerhofer 1988,pag.16)

rigoare posibilă, atât din punctul de vedere al persoanelor, cât și din punctul de vedere al bunurilor lor”, spânzurați fără altă formă de proces, biciuiți sau exilați pentru totdeauna, marcați cu fier roșu pe spate etc.

UNGARIA CENTRALĂ ȘI TRANSILVANIA

Din secolul al XV-lea până în secolul al XVII-lea, romii au fost tratați cu mai multă toleranță în Ungaria, decât în țările Europei de Vest. Asta se datorează, în parte, reputației pe care ei o dobândiseră ca specialiști ai prelucrării metalelor, muzicanți sau soldați.

Dar, mai ales, Ungaria Centrală și de Est face parte, începând cu secolul al XVI-lea, din Imperiul Otoman, care – comparat cu națiunile occidentale – duce o politică de toleranță față de numeroasele grupuri etnice, aflate sub autoritatea sa.

Printr-un edict din 1476, regele Matei Corvin acordă romilor statutul de supuși direcți în localitatea Cibin (Hermannstadt, astăzi Sibiu), din Transilvania. Regele va trebui să reformule-

ze ordinele sale, 11 ani mai târziu; în acest edict nou, el menționează sarcinile pe care „țiganii” trebuie să și le asume, în cadrul apărării orașului și privilegiile speciale de care ei beneficiază, din „timpuri imemorabile”. El menționează, pe urmă, „libertatea și privilegiile,, acordate de mult timp „țiganilor”, pentru a justifica atașamentul lor direct la Coroană. (Ilustr.2)

Ulazlo (Ladislau) II acordă un permis similar, unui oarecare Tamas Polgar, numit „vayvodam Pharaonum” (voievodul poporului faraonului), în 1492.

Acest permis de călătorie permite celui în drept să se „deplaseze și să se instaleze unde îi place, în țară, cu 25 de corturi ale țiganilor lucrători în metal”. Sunt aceiași muncitori care vor furniza episcopului Sigismund, din Pecs, mai ales, gloanțe pentru muschete, obuze de tun și alte materiale militare.

Permisele de liberă trecere, eliberate în număr din ce în ce mai mare, începând din secolul al XV-lea, nu sunt valide decât pentru un conducător anume, desemnat nominal, și grupul său. Fiecare grup de romi este, deci, tratat diferit, după utilitatea serviciilor pe care

le propune sau după gradul de ostilitate al populației sedentare față de „țigani”. Această situație este rezumată perfect în două documente eliberate de Gyorgy Thurzo, palatin al Ungariei regale. O scrisoare a numelui Thurzo, redactată în 1612, ordonă expulzarea tuturor grupurilor de romi veniți din Styria pentru a rătăci pe teritoriile Ungariei Occidentale. Documentul citează plângerile populației sedentare, care-i acuză pe „țigani” de furt calificat sau furt de buzunar. În 1616, totuși, Thurzo acordă un permis de liberă trecere unui grup particular de „czingaros”, ale cărui servicii sunt considerate ca fiind utile armatei.

Acest document conține, cum s-a spus, „un apel direct la înțelegerea situației critice a țiganilor”; aparent, palatinul s-a simțit constrâns să invoce rațiuni deosebite pentru a justifica protecția specială oferită unui grup de „czingaros”. (Ilustr.3,4)

În secolul al XVI-lea, în Ungaria, se instaurează cutuma conform căreia autoritățile sunt lăsate să aleagă un șef „al țiganilor”, dintre ei și să-i confere acestuia titlul de „egregius”. Fiecare komitat (comitat, județ) unghuresc are un „egregius” autorizat să se

căsătorească în afara clanului său și care este responsabilul tuturor afacerilor juridice ale celor 200-300 de persoane de care răspunde. La un rang inferior lui, se găsesc, în fiecare comitat în care există populație romă, șefi de mică importanță, care exercită funcția de judecători, pentru afacerile dintre „țigani”. Totuși, strângerea impozitelor datorate de aceștia este asigurată de către mai mulți voievozi, selecționați din rândurile nobilimii ungurești și transilvănene.

PROFESII

Mai multe documente – dintre care cel mai vechi urcă spre anul 1503 - arată că un număr de romi din Europa Centrală fabrica arme. Confecționarea obuzelor pentru tunuri și a gloanțelor pentru mușchete, în special, cerea o cunoaștere profundă și foarte specializată a tehnicilor de război - cele mai avansate în epocă. Mulți romi serviseră și în armata ungurească. Când Janos Zapolyai se urcă pe tronul ungar cu ajutorul turcilor, în 1528, el le mulțumește partizanilor romi, reînnoind „vechile libertăți rome” (antiquis libertatibus), acordate de predecesorii lui.

Muzicanții romi sunt foarte apreciați de către nobilime și membrii Curții. Într-o scrisoare din 1543, de la Curtea transilvăneană a reginei Isabela, soția lui Janos Zapolyai, autorul spune: „(...) cântă cei mai buni muzicanți egipteni; ei sunt descendenții faraonilor”. Și continuă, remarcând că „țigani” care

cântau la țambal „nu ciupesc corzile cu degetele, ci le lovesc cu un fel de ciocănel din lemn, cântând cât pot de tare.”

O parte dintre romii care trăiau în Ungaria Centrală devin lucrători în metale, pentru armata turcă. Alții sunt muzicanți, coafori, fabricanți de corturi, mesageri sau călăi. Datele culese în cadrul recensământului fiscal efectuat de către Imperiul Otoman, la Buda - capitala Ungariei Centrale – arată că 56 de romi, bărbați, trăiau în această cetate din 1564. Numărul „țiganilor”, va trece de 90, în cursul următorilor 30 de ani. În Ungaria regală, mai ales, câțiva membri ai nobilimii încercau să tragă foloase de pe urma talentelor romilor, ceea ce nu-i împiedică pe nou-sosiți să fie așezați la marginea orașelor și satelor.

CEI ÎN AFARA LEGII ȘI CONTRIBUABILII

În cea mai mare parte a secolului al XVII-lea, situația, în teritoriile ungurești, rămâne instabilă. În Ungaria regală, noi restricții – introduse teoretic contra „țiganilor”, străini și nomazi - afectează, de fapt, pe toți romii din regat. Când ungurii afiliați Habsburgilor recuceresc zone întinse din Ungaria Occidentală, în 1688, romii sunt din nou privați de numeroase drepturi. Mai mult, ei și-au pierdut șansele la muncă, prin absența soldaților cărora ar fi putut să le livreze arme sau pe care ar fi putut să-i acompanieze muzical. Ei

nu au talent la agricultură și, în aceste zone pustii pe suprafețe mari, comerțul nu prea se practică. Mulți dintre ei, pleacă, așadar, la furat, către Vest. În acest context se înscriu edictele și impozitele din ce în ce mai numeroase, defavorizându-i pe romi: documente care, ca urmare a altor evenimente, vor conduce, timp de decenii, veritabile „vânători” având ca țintă – „țigani”, în pădurile din Ungaria Occidentală.

În 1706, confirmând edictele „Reichstag-ului” din 1497-1498, împăratul austriac Leopold I declară romii în afara legii și le interzice să intre pe domeniile Habsburgilor. El cere să se pună *taffeln* (anunțuri) pentru a-i preveni pe romii dornici să intre pe teritoriile respective. Aceste *taffeln* – scrise - trebuie să fie repede înlocuite de imagini frapante – reprezentând „țigani” mutilați – în măsura în care cei mai mulți romi nu știau să citească.

Severitatea acestor politici începe să se atenueze după 1710. Nobilimea locală ungurească primește mână liberă pentru a-și administra afacerile interne, în schimbul loialității față de Coroană. Mai mult, Ungaria Centrală goliță, este repopulată cu 400.000 de persoane venite din zonele slovace ale Ungariei de Nord. Curtea ungurească schimbă sistemul fiscal, care impune, și el, noi sarcini „țiganilor”, obligați, de acum încolo, să plătească un impozit anual în toată țara, ceea ce le conferă, indirect, statutul de cetățean.

Bibliografie

Crowe, David (1995) *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. London / New York: I. B. Tauris Publishers | **Fraser, Angus (1992)** *The Gypsies*. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Mayerhofer, Claudia (1988)** *Dorfzigeuner. Kultur und Geschichte der Burgenland-Roma von der Ersten Republik bis zur Gegenwart*. Wien: Picus | **Tcherenkov, Lev / Laederich, Stéphane (2004)** *The Roma. Volume 1: History, Language and Groups*. Basel: Schwabe

© CONSILIUL EUROPEI. Toate drepturile rezervate. Nici un extras din această lucrare nu poate fi tradus, reprodus, înregistrat sau transmis, sub nici o formă și prin nici un mijloc electronic (CD-Rom, Internet etc.) mecanic, fotocopie, înregistrare sau orice alt mod, fără autorizația prealabilă scrisă a Compartimentului Editorilor, Direcția de comunicare (F-67075, Strasbourg cedex sau publishing@coe.int). <http://www.coe.int>

PROIECT EDUCAȚIA COPILOR ROMI ÎN EUROPA
<http://www.coe.int/education/roma>

[romani] PROJECT <http://romani.uni-graz.at/romani>